

Den økonomiske Genopbygning i Danmark. ¹⁾

Af Arne Lund. ²⁾

Genopbygning som politisk Slagord.

Det er karakteristisk for den Stemning, der herskede herhjemme i Befrielsesaaret, at Spørgsmaalet om en økonomisk Genopbygning ikke spillede nogen Rolle i den Valgkampagne, der gik forud for Folketingsvalget i Oktober 1945. Det var dengang en udbredt Opfattelse, at Danmark, hvis Produktionsapparat tilsyneladende var sluppet næsten intakt gennem Krig og Besættelse, hurtigt og smertefrit vilde være istand til at vende tilbage til Førkrigstidens relativt høje Levefod.

Udviklingen i 1946 fremkaldte en Revision af denne Opfattelse. Trods fuld Beskæftigelse og en omfattende Laantagning i Udlandet naaede Forædlingsproduktionen i Landbrug og Industri ikke op paa Førkrigstidens Niveau. Hermed afløstes 1945's optimistiske Fremtidsforventning af en nøgtern Erkendelse af, at Krig og Besættelse alligevel havde tæret paa vor produktive Slagkraft. En Genopbygning maatte til for at skabe et holdbart Grundlag for Retablering af Levefoden her i Landet. Den liberale Importpolitik erstattedes omkring Nytaar 1947 af Spareplanspolitikken. Venstregeringen tog Genopbygningen op som Maal for sin økonomiske Politik, og samtlige politiske Partier rejste Kravet om Genopbygning³⁾. Tanken populariseredes, og Genopbygning blev et politisk

¹⁾ Artiklen er i det store og hele en Gengivelse af et Foredrag holdt i *Studentersamfundet i Aarhus* den 7. September 1947 og i *H. D. Klubben i Aarhus* den 11. September 1947. Enkelte Tilføjelser er dog foretaget i Form af Fodnoter til Artiklen.

²⁾ Undervisningsassistent ved Aarhus Universitet, cand. polit.

³⁾ Indenfor *Venstregeringen* var det navnlig Finansministeren, Professor *Thorvil Kristensen*, som rejste Genopbygningstanken, og som i sine Taler paa Rigsdagen og andetsteds redegjorde for Genopbygningens Maal, Omfang og Midler. Den *socialdemokratiske* Regering, der afløste Venstregeringen i November 1947, har i endnu mere udtalt Form taget Genopbygningen som Maal for sin økonomiske Politik.

Den økonomiske Genopbygning i Danmark. ¹⁾

Af Arne Lund. ²⁾

Genopbygning som politisk Slagord.

Det er karakteristisk for den Stemning, der herskede herhjemme i Befrielsesaaret, at Spørgsmaalet om en økonomisk Genopbygning ikke spillede nogen Rolle i den Valgkampagne, der gik forud for Folketingsvalget i Oktober 1945. Det var dengang en udbredt Opfattelse, at Danmark, hvis Produktionsapparat tilsyneladende var sluppet næsten intakt gennem Krig og Besættelse, hurtigt og smertefrit vilde være istand til at vende tilbage til Førkrigstidens relativt høje Levefod.

Udviklingen i 1946 fremkaldte en Revision af denne Opfattelse. Trods fuld Beskæftigelse og en omfattende Laantagning i Udlandet naaede Forædlingsproduktionen i Landbrug og Industri ikke op paa Førkrigstidens Niveau. Hermed afløstes 1945's optimistiske Fremtidsforventning af en nøgtern Erkendelse af, at Krig og Besættelse alligevel havde tæret paa vor produktive Slagkraft. En Genopbygning maatte til for at skabe et holdbart Grundlag for Retablering af Levefoden her i Landet. Den liberale Importpolitik erstattedes omkring Nytaar 1947 af Spareplanspolitikken. Venstregeringen tog Genopbygningen op som Maal for sin økonomiske Politik, og samtlige politiske Partier rejste Kravet om Genopbygning³⁾. Tanken populariseredes, og Genopbygning blev et politisk

¹⁾ Artiklen er i det store og hele en Gengivelse af et Foredrag holdt i *Studentersamfundet i Aarhus* den 7. September 1947 og i *H. D. Klubben i Aarhus* den 11. September 1947. Enkelte Tilføjelser er dog foretaget i Form af Fodnoter til Artiklen.

²⁾ Undervisningsassistent ved Aarhus Universitet, cand. polit.

³⁾ Indenfor *Venstregeringen* var det navnlig Finansministeren, Professor *Thorvald Kristensen*, som rejste Genopbygningstanken, og som i sine Taler paa Rigsdagen og andetsteds redegjorde for Genopbygningens Maal, Omfang og Midler. Den *socialdemokratiske* Regering, der afløste Venstregeringen i November 1947, har i endnu mere udtalt Form taget Genopbygningen som Maal for sin økonomiske Politik.

Slagord, saaledes som Tilfældet allerede længe havde været i andre krigsramte Lande i Europa.

Ordet Genopbygning har en Klang, der umiddelbart appellerer til Folks bedre Følelser. Intet politisk Parti med Respekt for sig selv vil undlade at give Genopbygningen en fremtrædende Plads paa sit Program. Der ligger i Ordet en national Fanfare, som virker overbevisende paa hver enkelt Borger i Landet. Intet Under derfor, at alle stemmer i med Genopbygningen. Om de politiske Partier saa deraf har Lov til at konkludere, at Genopbygningen er et almindeligt Ønske, der kan tages som Rettesnor for den økonomiske *Politik*, som faktisk føres, er en anden Sag. Hvad Genopbygningen faktisk kommer til at koste Befolkningen, staar kun de færreste Politikere og slet ikke Befolkningen klart, og Slagordet vilde sikkert tabe i Tilløkkelse, hvis Vælgerne fik klar og fyldestgørende Besked om, hvad de maa give Afkald paa, naar de gaar ind for økonomisk Genopbygning. I bedste Fald vil det enkelte Partis Tilhængere hævde, at det er de andre Partiers Tilhængere, der maa yde Ofrene.

Men lad os foreløbig gaa ud fra, at Genopbygningen er et almindeligt og alvorligt ment Ønske, som overskygger andre mulige økonomisk-politiske Ønskemaal. Spørgsmaalet om Genopbygningens *Ønskelighed* i det hele taget kan først klares efter en Gennemgang af Midlerne.

Formaalet med Genopbygningen.

Formaalet med Genopbygningen er at skabe Grundlag for en Forhøjelse af Befolkningens *Levefod* i Fremtiden. Der skal tilvejebringes Muligheder for en Forøgelse af den fremtidige samlede Realindkomst. Det foreløbige Maal er vel Opnaelse af Førkrigstidens Levefod, altsaa ligesaa stor en Produktion eller Realindkomst pr. Individ som før Krigen. Spørgsmaalet om en Forhøjelse af Levefoden udover dette Niveau har næppe endnu større Aktualitet.

Da den danske Befolkning fra 1939 til 1947 er vokset med ca. 10 pCt., maa *Totalproduktionen* nu, hvis den fordeler sig paa samme Maade som før Krigen mellem Produktion af Forbrugsgoder og Investering, være ca. 10 pCt. større end i 1939, for at den Mængde Forbrugsgoder, der kan stilles til Raadighed pr. Individ, kan blive ligesaa stor som før Krigen. Dette Maal er ikke naaet endnu, og det er Grunden til, at der stilles Krav om Genopbygning. Totalt har ganske vist den gennem Produktionsprocessen her i Landet frembragte Godestrøm i 1946 stærkt nærmet sig Førkrigstidens Omfang, men Befolkningen har ikke staaet

stille i Mellemtiden, og *Produktionen pr. Individ* er derfor for Tiden ca. 10 pCt. lavere end før Krigen. Tages der Hensyn til Kvaliteten af Produktionen, mangler der sikkert endnu mere, før Behovstilfredsstillelsen pr. Individ vil have naaet Førkrigstidens Størrelse.

Af disse Bemærkninger fremgaar det, at Formaålet med Genopbygningen ogsaa kan defineres som en *Forøgelse af Produktiviteten*, der sædvanligvis maales ved Produktionen pr. Arbejdstime. Denne er afhængig af *Bytteforholdet* i Samhandelen med Udlandet, *Naturbetingelserne*, Befolkningens produktionsmæssige *Skoling* og Landets Udstyr med *Realkapital*. Den førstnævnte Grundbetingelse har vi ikke større Mulighed for selv at øve Indflydelse paa, og den Forringelse, som her er indtraadt i Sammenligning med Tilstanden før Krigen, kan derfor i Hovedsagen kun fjernes i Takt med Genopbygningen i den omgivende Verden. Naturbetingelserne er ex definitione givne fra Naturens Haand. Derimod ligger den tredje og fjerde Grundbetingelse for Produktiviteten indenfor vor egen Kontrol, og af disse to er det Forsyningen med Realkapital, der i Almindelighed tænkes paa i Forbindelse med Diskussionen om Genopbygningen efter Krigen. I en vis Forstand kan Befolkningens produktionsmæssige Skoling betragtes som Realkapital, der kan forøges ved yderligere Investering, og mange regner den med god Grund blandt de Faktorer, som skal indgaa i et økonomisk Genopbygningsprogram. Her holder vi os imidlertid udelukkende til den Grundbetingelse, som har størst Betydning, nemlig Forsyningen med materielle Produktionsmidler, idet Genopbygningen da bliver den Opgave, der bestaar i en Retablering og Udvidelse af vort Samfunds *Udstyr med Realkapital*.

Man ser undertiden Genopbygningen defineret som en Retablering af *Nationalformuen*. I dette Begreb indgaar sædvanligvis foruden Beholdningen af Realkapital, d. v. s. Produktionsapparatet, ogsaa Beholdningerne af Boliger, Bohave og privat Indbo, d. v. s. Beholdningerne af varige Konsumgoder. Da en Retablering af Boligmassen og Boligstandarden almindeligvis anses for et vigtigt og ønskeligt Led i Efterkrigstidens Genopbygningsprogram, skal Boligerne her medtages sammen med Produktionsapparatet i snævrere Forstand under de Objekter, der indgaar i Genopbygningsprogrammet. Derimod medtages ikke Beholdningerne af andre varige Konsumgoder som Møbler, Garderober og andet Indbo. Naar der i det følgende tales om *Produktionsapparatets Genopbygning*, forstaas herved altsaa Retablering af Beholdningerne af *Realkapital og af Boligmassen*.

Produktionsapparatet udvides normalt fra Aar til Aar i mindst samme Takt som Befolkningstilvæksten, idet en saadan Udvidelse naturligvis

danner Forudsætning for Levefodens Opretholdelse. Under Krigen og Besættelsen *forsømtes* imidlertid Produktionsapparatets normale Udbygning, og paa en lang Række Omraader blev det endog forringet i Sammenligning med Tilstanden før Krigen. Derfor yder Produktionsapparatet mindre i Efterkrigstiden trods en forøget arbejdsmæssig Indsats, der finder Udtryk paa den Maade, at der i Dag, hvor Totalproduktionen stadig ikke er større end før Krigen, er fuld Beskæftigelse, mens der før Krigen var udbredt Arbejdsløshed.

Genopbygningen maa altsaa gaa ud paa at indhente de *Forsømmelser*, som er sket overfor Samfundets Formue under Krigen. Produktionsapparatet maa udvides, saa det i Løbet af en vis Tid bliver istand til at præstere en Totalproduktion stor nok til at sikre samme Levefod som før Krigen. Det er Besættelsestidens Formueforbrug og forsømte Nyanskaffelser, der skal restitueres ved Genopbygning.

Genopbygningens Omfang.

En pr. Udgangen af 1945 foretagen Opgørelse, der var en Udløber af Beregningen af Danmarks Erstatningskrav paa Tyskland, gav til Resultat, at Produktionsapparatet maa udvides med Nyanskaffelser i Nutidskroner til et Beløb af ca. 6 *Milliarder Kr.*, før det kan siges at være istand til at sikre Førkrigstidens Levefod. Beløbet fordeler sig med ca. Halvdelen paa *Førringelse* af Produktionsapparatet under Krigen, altsaa Formueforbrug, og ca. Halvdelen paa de *Nyanskaffelser*, som vilde være foretaget, om Førkrigstidens Takt i Produktionsapparatets Udbygning havde kunnet fortsættes under Besættelsen¹⁾.

De vigtigste *Poster* i dette Beløb er Nedgang, baade absolut og forholdsmæssigt, i Varebeholdninger, Forminskelse af Handelsflaade, Bilkø og øvrige Bestand af Transportmidler, Nedgang i Landbrugets Besætninger, Førringelse af Jordens Gødningskraft, Slid og Ødelæggelser paa Industriens Maskiner og Bygninger, Slid paa Veje og lignende Anlæg, Forsømmelse af Boligbyggeri og de ved Bombeangreb og Sabotage forvoldte Ødelæggelser af forskellig Art. Af alle disse Ting²⁾ maa

¹⁾ Se Professor *Winding Pedersen's* Foredrag paa Landsforeningen af større Sparekassers Aarsmøde i September 1946, gengivet i »Sparekassetidende« Nr. 20, 1946. Professor *Winding Pedersen* er den første, der herhjemme offentligt har peget paa Genopbygningsproblemet og dets Omfang. Tal af tilsvarende Størrelsesorden er forekommet i de Udtalelser, Professor *Thorkil Kristensen* i sin Egenskab af Finansminister har fremsat ved forskellige Lejligheder, jvfr. saaledes Finanslovdebatten i Folketinget den 21. Nov. 1946.

²⁾ I nævnte Foredrag af Professor *Winding Pedersen* er der i Beløbet paa 6 Mld. Kr. medregnet Værdien af Hærens og Flaadens mistede Materiel. Til Gengæld er ikke medregnet Værdien af Besætningsreduktionen i Landbruget.

der anskaffes for 6 Milliarder Kr., samtidig med at Førkrigstidens Udvidelsestempo holdes i Gang. De 6 Milliarder Kr. repræsenterer altsaa paa een Gang *Krigstidens Formuetab og Fremtidens Genopbygningsprogram*.

Rækkevidden af et Genopbygningsprogram paa ca. 6 Milliarder Kr. forstaas først, naar Beløbet sættes i Relation til Værdien af Samfundets løbende *Produktion*, d. v. s. Pengeværdien af alle de Varer og Tjenesteydelser, som gennem Produktionsprocessen frembringes af Produktionsfaktorerne her i Landet med Fradrag af Værdien af forbrugte Produktionsmidler. Opgjort paa denne Maade bliver Værdien af Samfundets løbende Produktion identisk med *Nationalindkomsten*. Da denne i 1946 netto har udgjort ca. 12,5 Milliarder Kr., svarer Genopbygningsprogrammet altsaa til knap Halvdelen af et Aars Produktion eller Nationalindkomst¹⁾.

Opgørelser af Nationalindkomsten for det sidste Tiaar før Krigen viser, at i Gennemsnit ca. 10 pCt. af Nationalindkomsten anvendes til Udbygning af Produktionsapparatet, til *Investering*²⁾. 10 pCt. af Produktionen bestaar altsaa i Produktionsmidler, og i Overensstemmelse hermed udgør Befolkningens løbende *Opsparing* 10 pCt. af Nationalindkomsten, idet Opsparingen frisætter Ressourcer til Fremstilling af Produktionsmidler til Udbygning af Produktionsapparatet.

Det siger sig selv, at Genopbygningen ikke lader sig gennemføre paa 1 Aar, fordi det vil betyde, at Befolkningen i det paagældende Aar skal forøge sin Opsparing fra ca. en Tiendedel til godt Halvdelen af Nationalindkomsten. Tænker man sig imidlertid, hvad der ikke er usandsynligt, at Genopbygningen ønskes afviklet over 5 Aar med lige store Andele hvert Aar, bliver de 6 Milliarder Kr. til 1,2 Milliarder Kr. pr. Aar.

Da den normale Investering og Opsparing udgør 10 pCt. af Nationalindkomsten eller andre 1,2 Milliard Kr. pr. Aar, og da den herved muliggjorte Takt i Udbygningen af Produktionsapparatet³⁾ maa fort-

¹⁾ Hvor ikke andet er anført, regnes Nationalindkomsten i denne Redegørelse *netto*, hvilket vil sige, at *Afskrivninger* til Vedligeholdelse af Produktionsapparatet og dermed den Del af Produktionen, som bestaar af Produktionsmidler til *Udskiftning* af udslidt Materiel, ikke er medregnet i Opgørelsen. I Overensstemmelse hermed forstaas ved Opsparing altsaa *Nettoopsparing*, og ved Investering forstaas *Nyinvestering*.

²⁾ Se Kontorchef, cand. polit. *Viggo Kampmanns* Artikel i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1943, »Danmarks Nationalindkomst i 1930'erne«. Se endvidere *Statistiske Efterretninger* 1945, Nr. 52.

³⁾ Da Produktionen i 1946 faktisk er ca. 10 pCt. lavere pr. Individ end før Krigen, skal den »normale« Opsparingskvote i Virkeligheden nu være ca. 11 pCt. for at muliggøre et »normalt« Udvidelsestempo. Af Simplificerings-Hensyn ser vi dog her bort fra denne Komplikation.

sættes, blandt andet fordi Befolkningen stadig vokser, vil Genopbygningsprogrammets Gennemførelse paa 5 Aar altsaa, under Forudsætning af at Befolkningen holder samme Relation som før Krigen mellem Forbrug og Opsparing, betyde, at *Investering og Opsparing skal fordobles i den paagældende Periode*. Ovenpaa de normale 1,2 Milliarder Kr. aarlig lægges andre 1,2 Milliarder Kr. aarlig, saaledes at Befolkningen i Stedet for 10 pCt. skal opspare 20 pCt. af sin Indkomst for at muliggøre Opbygningen.

I Praksis vilde man sikkert gaa frem paa den Maade, at man tog en mindre Andel af Programmet i de første og en større Andel i de sidste Aar af Femaarsperioden. Af oversigtsmæssige Hensyn forudsættes det imidlertid her, at Programmet deles ligeligt over de 5 Aar. Der kan naturligvis vælges Perioder af baade større og mindre Længde, men en Femaarsperiode skønnes paa den ene Side at være Maksimum for det Tidsrum, Befolkningen vil vente med at faa retableret Førkrigstidens Levofod, og en væsentlig kortere Periode maa paa den anden Side antages at ville kræve større Ofre af Befolkningen, end den er villig til at paatage sig af Hensyn til Fremtidens Levofod.

Tre Veje til Genopbygning.

Skal den Andel af Nationalindkomsten, som anvendes til Forbrug, formindskes fra 90 til 80 pCt., for at Investeringens Andel kan blive udvidet fra 10 til 20 pCt., maa Forbruget pr. Individ altsaa sænkes med 11 pCt. Det er med andre Ord nærliggende at gaa ud fra, at Genopbygningen kun er mulig, hvis *Befolkningen nedsætter sit Forbrug* efter denne Maalestok.

Der gives dog ogsaa andre Udveje, der er mere tillukkende for en umiddelbar Betragtning. Enten kan der optages *Laan i Udlandet* af en saadan Størrelse, at Genopbygningen føres igennem uden nogen samtidig og modsvarende Nedsættelse af det hidtidige Forbrug. Eller den fornødne Udvidelse af Investeringen sker gennem en 10 pCt.'s *Forøgelse af Produktionen* pr. Individ, hvorved Befolkningen ligeledes undgaar at skulle nedsætte sit hidtidige Forbrug, idet kun Produktionsforøgelsen, respektive Indkomstforøgelsen gaar til Investering, respektive Opsparing. Kun hvis disse Udveje er blokerede, bliver en *Forbrugsnedsættelse* nødvendig for Genopbygningen.

Forbrug og Opsparing i 1946.

Foranstaaende Rids af, hvad Genopbygningen, hvis den tilrettelægges over en Femaarsperiode, vil koste i Forbrugsnedsættelse, Gældsstiftelse

i Udlandet eller Produktionsforøgelse, hviler paa den Forudsætning, at Befolkningen fordeler Nationalindkomstens Anvendelse paa Produktion af Forbrugsgoder og Investering, henholdsvis Konsum og Opsparing paa samme Maade som før Krigen, altsaa med 90 pCt. paa den førstnævnte og 10 pCt. paa den sidstnævnte Anvendelse. Hvis Forbrugets forholdsmæssige Størrelse er udvidet i Efterkrigstiden, vil Genopbygningen imidlertid kræve mere end 11 pCt. Forbrugsnedsættelse eller mere end 10 pCt. Produktionsforøgelse pr. Individ, eller der maa laanes mere i Udlandet end 1,2 Milliarder Kr. om Aaret.

Fornylig har Statistisk Departement offentliggjort en Opgørelse af Nationalindkomsten i 1946 og dens Anvendelse til Forbrug og Investering. Af denne Opgørelse, der er foretaget brutto, idet den omfatter *Brutto-Nationalproduktet* og dets Fordeling paa Forbrug og Bruttoinvestering, altsaa Nyinvestering plus Reinvestering, fremgaar det, at af et Brutto-Nationalprodukt maalt i Førkrigskroner paa 1.566 Kr. pr. Individ i 1946 blev 1.484 Kr. eller 95 pCt. anvendt til Forbrug, mens Forbrugskvoten i 1939 var 87 pCt., nemlig 1.490 Kr. af et samlet Brutto-Nationalprodukt paa 1.709 Kr. pr. Individ¹⁾. Bruttoopsparingen er altsaa i Sammenligning med Stillingen i 1939 formindsket fra 13 pCt. til 5 pCt. af Brutto-Nationalproduktet. Dette betyder, at Forbrugets forholdsmæssige Størrelse er udvidet saa stærkt i 1946, at der næppe engang er blevet noget tilovers til Opretholdelse af en normal Nyinvestering og slet ikke til Genopbygning. *Nettoopsparingen* har nærmet sig Nul i 1946, idet de anførte 5 pCt. næppe er meget mere, end der er beslaglagt til Reinvestering.

Set paa denne Baggrund vil det 5-aarige Genopbygningsprogram blive betydeligt *dyrere* for Befolkningen, end Tilfældet vilde have været, dersom Opsparingen i 1946 forholdsmæssigt havde været ligesaa stor som før Krigen. Skal Genopbygningen foretages udelukkende ved Hjælp af en Nedsikring af det hidtidige Forbrug, der som vist i Statistisk Departements Opgørelse i 1946 reelt har været næsten ligesaa stort pr. Individ som i 1939, bliver der Brug for en Forbrugsnedsættelse paa op imod 20 pCt., idet der i 1946 praktisk taget ikke fandt nogen Nettoopsparing Sted. Hvis Genopbygningen skal ske ved en Produktionsforøgelse og et uforandret Forbrug, maa Produktionsforøgelsen i Forhold til 1946-Produktionen udgøre ca. 20 pCt., og skal Genopbygningen alene foregaa ved Gældsstiftelse i Udlandet, bliver der Brug for aarlige Kreditter paa ikke 1,2 Milliarder, men 2,4 Milliarder Kr.

¹⁾ Se *Statistiske Efterretninger* Nr. 12, 1947. En foreløbig Opgørelse for 1947, der gives i *Statistiske Efterretninger*, Nr. 1, 1948, viser, at Investeringen trods nogen Stigning i 1947 fortsat har været relativt betydelig mindre end før Krigen.

Fordelene ved udenlandske Laan.

Optagelse af Kreditter i Udlandet vil, naar disse virkelig anvendes til Genopbygningen, være den letteste Udvej for den nuværende Generation. Det betyder nemlig, at Forbruget ikke skal nedsættes, mens Genopbygningen staar paa, og at Genopbygningen heller ikke stiller Krav om en Forøgelse af den løbende Produktion.

Vedkommende Kreditter kan anvendes til Genopbygning, baade naar de udnyttes til Køb af *Produktionsmidler* fra Udlandet, og naar de anvendes til Køb af udenlandske *Forbrugsgoder*. I sidste Tilfælde dog under den Forudsætning, at den muliggjorte Import af Forbrugsvarer kan frigøre indenlandsk Arbejdskraft, der hidtil har været beskæftiget med Fremstilling af Forbrugsgoder, saaledes at den kan overføres til Produktionen af Genopbygningsvarer. Da en saadan Overflytning af Arbejdskraft ikke er mulig uden Gnidningsmodstand af forskellig Art, er det den sikreste Udvej at anvende hele Kreditten til Køb af Produktionsmidler, saaledes som det vil ske med det 40 Mill. \$ Laan, Danmark fornylig har faaet bevilget i Den internationale Genopbygningsbank.

Fordelen ved Laanefinansiering af Genopbygningen ligger deri, at den Opsparingsforøgelse, der er nødvendig for Genopbygningen, udskydes og fordeles over en længere Periode. Den nuværende Generation har vanskeligere ved at øge sin Opsparing end en senere Generation, der takket være Genopbygningen vil være bedre forsynet med Fødevarer, Klæder, Boliger og andre Fornødenheder end den nuværende Generation, der har baaret en Krigs tvangsmæssige Nedsættelse af Forbruget. Ved Hjælp af Produktionsmidler, der importeres paa Kredit, udbygges Produktionsapparatet i en saadan Udstrækning, at det Overskud paa Betalingsbalancens løbende Poster, som senere skal til for at tilbagebetale Laanene, kan fremskaffes, uden at der herved paaføres Fremtidens Generationer nævneværdigt mærkbare Afsavn.

Ulemperne ved udenlandske Laan.

Men der knytter sig ogsaa *Betæneligheder* til Optagelse af udenlandske Laan i større Udstrækning.

Mod at laane større Beløb kan for det første anføres, at *Prisniveauet* for Tiden er meget højt for Genopbygningsvarer, hvorfor Tilbagebetalingen sandsynligvis kommer til at ske paa et Tidspunkt, hvor Priserne er noget lavere end i Dag. For det andet kan en stærk Gældsætning til Udlandet medføre en Afhængighed af vedkommende Kreditorlande, hvorved Danmarks handels- og valutapolitiske *Bevægelsesfrihed* eventuelt stækkes et Stykke ind i Fremtiden. For det tredje maa det paa-

peges, at det ialtfald paa Forhaand kan synes uforsvarligt at finansiere hele Genopbygningen ved Laan, altsaa laane 6 Mld. Kr. eller mere paa 5 Aar, idet det vel næppe er sandsynligt, at der fremover kan skabes saa udvidede *Eksport- og andre Indtjeningsmuligheder* for dansk Erhvervsliv i Udlandet, at Tilbagebetaling af Beløb af denne Størrelsesorden kan finde Sted uden mærkbare Afsavn for Befolkningen.

Hertil kommer endelig for det fjerde, at det vil kræve meget indgaaende *Kontrolforanstaltninger* at forhindre, at Laanene alligevel bliver anvendt til at øge Forbruget her i Landet. Med den herskende Spænding mellem paa den ene Side Befolkningens Pengeindkomster og paa den anden Side den Produktion, som staar til Raadighed, er der nemlig en nærliggende Risiko for, at Laanene ialtfald delvis gaar til *Forbrug*. Thi selvom Provenuet klausuleres til Køb af Genopbygningsvarer, kan Myndighederne meget let blive presset til at give en øget Andel af den normale Tilgang af udenlandsk Valuta til Import af Forbrugsvarer, uden at der af den Grund frigøres indenlandsk Arbejds-kraft til Forøgelse af Investeringen, og Arbejdskraften i Hjemmemarkedsindustrien vil til Stadighed blive presset bort fra Investeringsgode- til Forbrugsgodeproduktion. Men dette vil i Virkeligheden sige, at Provenuet af de udenlandske Laan helt eller delvis gaar til Udfyldning af Gabet mellem Strømmen af Pengeindkomster og Varestrømmen.

At de Laan, vi har optaget i Udlandet i Tiden efter Krigen, delvis er blevet anvendt til Forøgelse af Forbruget, fremgaar af Nationalindkomstopgørelsen for 1946. Bruttoinvesteringen har i 1946 udgjort 1,7 Mld. Kr., hvoraf ca. 700 Mill. Kr. er tilvejebragt ved Bruttoopsparing svarende til 5 pCt. af Brutto-Nationalproduktet. Den resterende Bruttoinvestering paa 1 Mld. Kr. er tilvejebragt ved Laan i Udlandet og ved Forbrug af udenlandske Tilgodehavender. Men dette vil atter sige, at vi har kunnet nøjes med 5 pCt. Bruttoopsparing i Stedet for de normale 13 pCt., fordi vi har kunnet laane i Udlandet, saaledes at Kreditterne fra Udlandet har dannet Forudsætningen for den forholdsmæssige Udvidelse af Forbruget, som har fundet Sted i 1946 i Sammenligning med 1939¹⁾. Denne Udvikling maa have i Erindring, dersom *Marshall-Planen*, hvor Danmark i første Omgang har fremsat Ønske om Kreditter til et Beløb af 3 Mld. Kr., bliver til Virkelighed.

Iøvrigt er Spørgsmaalet om Optagelse af Genopbygningskreditter i Udlandet til syvende og sidst afhængig af Udlandets Vilje til at give Kredit og af dets Leveringsdygtighed. U. S. A. er i Praksis den eneste

¹⁾ Et endnu mere illustrerende Eksempel frembyder Anvendelsen af det Laan paa 3.750 Mill. Dollars, som U. S. A. bevilgede England medio 1946.

Laangiver af Betydning, og da der samtidig er mange andre Laaneansøgere end Danmark, vil en Udvidelse af U. S. A.'s Laanevirksomhed meget let kunne medføre en amerikansk *Inflation*, der vil reducere Kreditternes Købeevne paa det amerikanske Marked. En saadan Udvikling er ialtfald tænkelig, dersom U. S. A. ikke enten indfører Rationering, hvad der vel næppe er politisk muligt, eller staar overfor en Depression med udbredt Arbejdsløshed, hvilket heller ikke synes sandsynligt i Øjeblikket.

Forøgelse af Produktionen.

Optagelse af Genopbygningslaan i Udlandet vil være ensbetydende med, at den nuværende Generation kan gennemføre Genopbygningen uden at skulle nedsætte sit hidtidige Forbrug. Det samme vil være Tilfældet, dersom Genopbygningen kan iværksættes ved Hjælp af en *Produktionsudvidelse*, der er saa stor, at den ekstra Investering skaffes udelukkende ad denne Vej. Produktionsudvidelsen maa da naturligvis investeres, idet den enten udelukkende skal bestaa af Produktionsmidler, eller, hvad der er mere sandsynligt under danske Produktionsforhold, af Forbrugsvarer saasom Næringsmidler, der eksporteres i Bytte for importerede Produktionsmidler. For at dette kan blive muligt, maa Befolkningen altsaa opspare den ved Produktionsforøgelsen muliggjorte *Indkomstforøgelse*. Men det er naturligvis ulige lettere at opspare en Indkomstforøgelse, end det er at udvide Opsparingen af en given Indkomst, fordi det første ikke kræver, at der skal gøres Indhug i det hidtidige Forbrug.

Hvis Laanevejen ikke er farbar, er Produktionsudvidelsen altsaa den næstbedste Udvej set fra et Behageligheds-Synspunkt. Et saadant Synspunkt turde iøvrigt være udslagsgivende for Valget mellem de alternative Muligheder. Her som i al anden økonomisk Handlen gælder det vel, at man stræber efter at opnaa de givne Maal med mindst mulige Anstrengelser.

Et Blik paa Landets produktions- og beskæftigelsesmæssige Stilling i 1938 vil umiddelbart give til Resultat, at det skulde være muligt at opnaa den for Genopbygningen nødvendige Produktionsudvidelse gennem *Inddragning af de arbejdsløse i Produktionsprocessen*. Den gennemsnitlige Ledighedsprocent var i 1938 rundt 20, og selvom en Udvidelse af Beskæftigelsesgraden fra 80 til 100 pCt. af forskellige Grunde ikke kan forventes at medføre en proportional Udvidelse af Produktionen, skulde det ialtfald være muligt at opnaa omkring 15 pCt. Produktionsforøgelse ad denne Vej.

I Realiteten er *Arbejdsløsheden* ogsaa forsvundet efter Krigen, idet 1945, 1946 og 1947 har været Aar med fuld Beskæftigelse, endog med Knaphed paa Arbejdskraft. De 20 pCt. arbejdsløse er altsaa kommet i Arbejde. Men Produktionsudvidelsen er udeblevet, idet Totalproduktionen endnu i 1946 var en Kende lavere end i 1938.

Selv om en ret stor Andel af de arbejdsløse har faaet Beskæftigelse ved saakaldte uproductive Arbejder som Militærtjeneste og offentlig Administration, har dog Størsteparten faaet Beskæftigelse i Erhvervs-livet¹⁾. Byerhvervene beskæftiger i Dag flere end før Krigen ved samme eller noget mindre Produktion, og Landbruget har delvis kompenseret sit Tab af fremmed Arbejdskraft ved udvidet Arbejdsindsats af de selvstændige Landmænd og deres Familier. Heraf kan drages den Konklusion, at Produktionen pr. Individ eller pr. Arbejdstime er lavere end før Krigen, indenfor Industrien ca. 15 pCt. lavere, og at denne *Produktivtetsformindskelse* er en Hindring for, at Genopbygningen kan gennemføres ved en Produktionsforøgelse og et uforandret Forbrug. Der er nemlig ikke ledig Arbejdskraft til Raadighed, som kan tages ind i Produktionslivet, herfra dog undtaget den Arbejdskraft, som kan frigøres fra Staten og Kommunerne gennem Afvikling af disses ekstraordinære Opgaver af forskellig Art.

Rationalisering.

Skal Produktionen udvides i en Situation, hvor der hersker fuld Beskæftigelse, kan dette kun ske gennem en Forøgelse af Produktionen pr. Arbejdstime, eller, hvad der er det samme, en Formindskelse af Forbruget af Arbejdskraft pr. Varenhed. Hermed faar Spørgsmaalet om en *Rationalisering* sin centrale Plads i Genopbygningsprogrammet. Den Rationalisering, der skal muliggøre Genopbygningen, uden at Befolkningen skal nedsætte sit Forbrug i Genopbygningsperioden, skal altsaa som Slutresultat kunne forøge Produktionen saa meget, at der gøres Plads for en ekstraordinær stor Investering, selvom Befolkningen holder uforandret Forbrug²⁾.

Ordet Rationalisering tages her i en meget vid Betydning. Den maa

1) En væsentlig Del af Forbrugsudvidelsen efter Krigen falder paa offentlige Ydelser af forskellig Art. Der er altsaa Tale om en Produktionsforøgelse i den offentlige Sektor.

2) De samme Ræsonnementer kan anvendes paa den Produktionsforøgelse, der kan opnaas ved *Overarbejde*. Forslaget om Overarbejde til Fremme af Genopbygningen er kun rigtigt under den Forudsætning, at den ved Overarbejdet skabte Pengeindkomst opspares, da Produktionsforøgelsen i modsat Fald gaar til Forbrug og ikke til Investering.

nemlig tage Sigte paa at fjerne alle de Faktorer, der har bidraget til at sænke Produktiviteten i Sammenligning med Førkrigsniveauet. Disse Faktorer findes baade blandt de Momenter, der bestemmer Arbejdskraftens personlige Effektivitet¹⁾, og blandt de tekniske Betingelser, der staar til Arbejdskraftens Raadighed.

Spørgsmaalet om Gennemførelse af Rationaliseringen afhænger ikke alene af Rationaliseringsmulighederne indenfor hver enkelt *Virksomhed*. Naturligvis er denne Side af Sagen af største Vigtighed, og den er da ogsaa taget op her i Landet efter Krigen. Mindst ligesaa vigtig er imidlertid den Rationalisering, som skal tage Sigte paa at forbedre *Samfundets* Arbejdsøkonomi gennem en mere økonomisk Fordeling af Arbejdskraften mellem det Offentlige og det private Erhvervsliv, mellem de forskellige Erhverv, mellem disses Brancher og mellem Virksomhederne. Denne Rationalisering kan ligesom Rationaliseringen i den enkelte Virksomhed gennemføres *plansøkonomisk* ved Direktiver fra en central Myndighed, in casu Staten. Men den kan ogsaa gennemføres ved en Afvikling af den Penge- og Indkomstrigelighed, som har et Medansvar for den herskende skæve Fordeling af Landets Arbejdskraft, altsaa gennem Skabelse af en Økonomi, der kan fungere uden Restriktioner.

Hvordan Rationaliseringen²⁾ end gribes an, er den under alle Omstændigheder en *tidkrævende* Proces, som ikke er gennemført fra den ene Dag til den anden, saa meget mere som den herskende Tilstand, hvor Konkurrencen udefra og indbyrdes mellem Virksomhederne ialtfald delvis er sat ud af Spillet, ikke indebærer nogen kraftig *Impuls* til Rationalisering, men snarere virker i modsat Retning. Desuden bider Vanskelighederne sig selv i Halen, idet den ønskede Forøgelse af Produktiviteten først kan ventes at indtræde fuldstændigt, naar Produktionsapparatet er blevet mere ydedygtigt ved Genopbygningens Hjælp,

1) Her støder vi paa den S. 121 nævnte »Genopbygning af Befolkningens produktionsmæssige Uddannelse.

2) Naar den ved Rationaliseringen fremkaldte Produktionsforøgelse skal anvendes til Genopbygning, idet den modsvarende Indkomstforøgelse skal opspares, vil det formentlig være hensigtsmæssigt at lade Produktions- og Indkomstforøgelsen tilflyde Driftsherrerne som en Rationaliseringsgevinst, der kan inddrages i Statskassen, hvis man befrygter, at Driftsherrerne skal lade den gaa til Forbrug. Hvis Rationaliseringsgevinsten alene tilfalder Driftsherrerne, og hvis den inddrages i Statskassen i Overbalanceringsøjemed, fjerner man imidlertid Incitamentet til at rationalisere, i første Omgang hos Arbejderne og i anden Omgang hos Arbejdsgiverne. Faar de første Rationaliseringsgevinsten, gaar den for Størstepartens Vedkommende til Forbrug, og en Beskatning har antagelig ogsaa her en incitamentsvækkende Virkning.

og det samme kan maaske ogsaa siges om Arbejdskraftens personlige Ydedygtighed. Det vil derfor være for optimistisk at tro paa, at Genopbygningen lader sig gennemføre alene gennem en ved Rationalisering muliggjort Produktivitetsforøgelse, ialtfald ikke indenfor det Tidsrum, som Befolkningen vil være villig til at afstikke for Genopbygningen.

Nedsættelse af Forbruget.

Optagelse af Laan i Udlandet betyder, at den fornødne Opsparingsforøgelse udskydes og fordeles over en meget langvarig Periode. Produktionsforøgelsen betyder, at det kun er en Indkomstforøgelse, der skal opspares, hvorfor Forbruget kan holdes uforandret ogsaa i dette Tilfælde. Men staar disse Udveje ikke aabne, og de er ialtfald ikke umiddelbart tilgængelige i større Omfang og med kort Varsel, kan Genopbygningen kun sikres gennem *Nedskæring af Befolkningens hidtidige Forbrug*. Den refererede Opgørelse af Nationalindkomsten i 1946 og dens Anvendelse viser, at Forbruget pr. Individ maalt i Førkrigskroner har været ligesaa stort i 1946 som i 1939, hvilket er Forklaringen paa, at der ikke er blevet nogen Produktion tilovers til Genopbygningen.

Den for Investeringens Udvidelse nødvendige Forbrugsnedsættelse kan iværksættes paa i Hovedsagen fire forskellige Maader. Der kan være Tale om en *Opsparingsforøgelse ad frivillig Vej*, eller Opsparingsforøgelsen kan gennemføres ved *Tvang*. I sidstnævnte Henseende kan der vælges mellem *Rationering* eller *Beskatning* af Forbruget eller *Prisstigning* paa Forbrugsgoder. Disse fire forskellige Udveje, der naturligvis kan kombineres, drøftes i de følgende Afsnit.

Opsparingen i Efterkrigstiden.

Trods den almindelige Tilslutning til Slagordet Genopbygning er Chancerne for, at Befolkningen frivilligt vil nedsætte sit Forbrug i det fornødne Omfang, næppe store i Efterkrigstidens Danmark. Den refererede Opgørelse af Nationalindkomsten i 1946 viser da ogsaa, at Opsparingen tværtimod at være blevet forøget er blevet formindsket i Sammenligning med Tilstanden før Krigen. *Aarsagerne* til, at Opsparingskvoten er formindsket, bunder i Krigs- og Efterkrigstidens materielle Levevilkaar og økonomiske Politik.

En Del af Forklaringen maa søges i den Omstændighed, at *Opsparingstilbøjeligheden* er formindsket af forskellige nærliggende Grunde. Under Krigen var det god Latin at søge Forbruget opretholdt og helst udvidet i det størst mulige Omfang ud fra den Betragtning, at hvad

Befolkningen selv forbrugte, det kom ialtfald ikke Tyskland og Besættelsesmagten til Gode, og det er sandsynligt, at denne *Mentalitet* ved Inertiens Lov delvis er ført over i Efterkrigstiden. Trods Anstrengelserne for at opretholde Forbruget under Krigen, kunde en Del Behov alligevel ikke tilfredsstilles, men den Del af disse Behov, som har kunnet udskydes, optræder nu med øget Styrke i Efterkrigstiden. Det gælder eksempelvis Behovet for Møbler og andet Indbo, for Radioapparater, Støvsugere, Cykler, Automobiler, Beklædning, Fodtøj, Køkkeninventar, Ferierejser og andre lignende varige Forbrugsgoder. Paa disse Punkter er der et akkumuleret *Behov*, som udfolder sig nu, hvor Chancerne for dets Tilfredsstillelse saa smaat begynder at vise sig, og som iøvrigt stimuleres af Forventninger om, at Prisstigningen indtil videre vil fortsætte, og at der næppe foreløbig indtræder nogen Kvalitetsforbedring. Iøvrigt tegner *Fremtiden* i den almindelige Bevidsthed saa usikker i politiske og økonomiske Henseender, at Folk ikke føler sig tilskyndede til at opretholde, endsiige forøge deres Opsparing. Forbrugets forholdsmæssige Stigning finansieres udfra denne Forklaring altsaa derved, at Publikum opsparer en mindre Andel af Indkomsten, end det tidligere har været Tilfældet.

Men denne Forklaring fortæller næppe den fulde Sandhed om Aarsagerne til, at Samfundets samlede Opsparing er gaaet tilbage maalt i Forhold til den samlede Indkomst. Det maa nemlig i denne Forbindelse have i Erindring, at Størsteparten af Opsparingen i det moderne Samfund ikke præsteres af det store Flertal af Befolkningen, som vejer til i Forbruget, men finder Sted hos Mindretallet gennem Henlæggelse af Overskuddet i Selskaber og andre Erhvervsforetagender, hos det Offentlige og gennem Opsparing af den øverste Del af de store Indkomster. Erfaringen viser, at *Opsparingsprocenten* er stærkt stigende med Indkomsten, og derfor kan en Mentalitetsforandring i Befolkningens brede Lag, som normalt kun svarer for en mindre Del af Opsparingen, ikke give nogen fyldestgørende Forklaring paa Forbrugets forholdsmæssige Stigning. Befolkningens opsparede Behov maa finansieres, for at de kan give sig Udslag i en Stigning i Forbruget¹⁾.

1) Af en aarlig Opsparing i Aarene før Krigen paa 700 Mill. Kr. præsteredes 300 Mill. Kr. hos Selskaber og Foreninger, 100 Mill. af det Offentlige og 300 Mill. Kr. hos Private, deraf atter 100 Mill. hos Private med mindst 10.000 Kr. i Indkomst. Oplysningerne herom er givet af Kontorchef, cand. polit. *Viggo Kampmann* paa Landsforeningen af større Sparekassers Generalforsamling i 1947, her refereret fra Dagspressen.

Stimulering af Forbruget.

En fuldstændig Forklaring faas først, naar det paavises, at Pengeindkomst, som vilde være blevet opsparet, hvis den var blevet liggende hos de Foretagender og Personer, hvor Størsteparten af Opsparingen finder Sted, fra disse *overflyttes* til Befolkningsgrupper, som normalt kun opsparer en beskeden Del af deres Indkomst, og hvis Opsparings-tilbøjelighed som Følge af den nævnte Mentalitetsforandring maaske er ekstraordinær ringe for Tiden. En saadan Overflytning af Indkomst fra det Mindretal, der har baade Evne og Vilje til stor Opsparing, til det Flertal, der vejer til i Forbruget, finder faktisk Sted, og det betyder, at Forbruget stimuleres paa Opsparingsens Bekostning. Denne Overflytning kommer i Stand paa i Hovedsagen to forskellige Maader.

For at forebygge en Stigning i Pristallet og dermed en inflations-skabende Stigning i Lønninger og andre Indkomster har Staten i de sidste godt 5 Aar opbygget et vidtforgrenet *Tilskudssystem*, der sikrer Forbrugerne Adgang til at købe en hel Del primære Fornødenheder til Underpris, altsaa til Priser, der ligger under Fremstillingsomkostningerne. Befolkningen faar saaledes i Dag Tilskud til Køb af Rugbrød, Mælk, Smør, Sukker og Brændsel. Disse Tilskud ydes i Hovedsagen af Statskassen, der finansierer Tilskuddene dels ved særlige Dækningsafgifter paa mindre nødvendige Forbrugsgoder, dels ved Brug af de ordinære Indtægter, hvoraf Størsteparten tilvejebringes ved den progressive Indkomst- og Formuebeskatning. Da de velstaaendes Forbrug er ret uelastisk overfor Afgiftsforhøjelser, og da de ordinære Skatteindtægter vender den tunge Ende opad, betyder dette, at Befolkningen faar de Tilskud, der ydes til Nedsættelse af Priserne paa vigtige Fornødenheder, paa Opsparingsens Bekostning. Det sker ialtfald i det Omfang, hvori Midlerne hidrører fra Indkomster, der vilde være blevet opsparet, hvis den omhandlede Beskatning ikke fandt Sted.

Den anden og sikkert i Praksis stærkere virkende Metode, hvorigennem Opsparingen formindskes, og Forbruget stimuleres, er *Priskontrollen*. De priskontrollerende Myndigheders Forsøg paa at nedbringe eller ialtfald stabilisere Priserne, dels gennem Hævdelse af Kalkulationsreglen i Prislovens § 8, dels ved Fastsættelse af Maksimalpriser, spiller paa to Elementer i Prisernes Opbygning, nemlig Avancen og Generalomkostningerne. Af Avancen afholdes de Erhvervsdrivendes Opsparing i Form af Henlæggelser, og i Generalomkostningerne indgaar Afskrivninger til Produktionsapparatets Vedligeholdelse. Men i samme Omfang disse to Størrelser beskæres, for at Priserne kan nedsættes, betyder det, at Forbrugerne holdes skadesløse paa Opsparingsens Bekostning. Producenterne kan fortsætte Produktionen i det korte Løb, fordi Priserne

giver Dækning for de variable Omkostninger, men Priserne er ikke høje nok til, at Produktionsapparatet kan reproduceres i det lange Løb. Ialtfald er de næppe høje nok til at sikre en saa stærk Begrænsning af Forbruget, at der frigøres Arbejdskraft nok til den Udvidelse af Produktionsapparatet, som er ønskelig fra Genopbygningens Synspunkt.

Stimulering af den frivillige Opsparing.

Den her givne Fremstilling af Vilkaarene for Opsparingen viser, at det sandsynligvis vil være meget begrænset, hvad der kan opnaas gennem *Bestræbelser for at øge den frivillige Opsparing i Befolkningen*. Med Bestræbelser for at fremme den frivillige Opsparing menes her saadanne Foranstaltninger, som kan bringes i Harmoni med en Finans- og Prispolitik, som tager Sigte paa at udjævne Indkomst- og Formuefordelingen.

Den *Propaganda* for Øgning af Opsparingen i Befolkningen, som har været foreslaaet, maa ialtfald være meget kraftig, hvis den skal kunne give mærkbare Resultater. Meget afhænger her af den Stemning, der kan rejses i Befolkningen for Genopbygningsprogrammet, og Stemningen er her atter afhængig af det politiske Klima. Foreløbig synes *Mentaliteten* at være mest gunstig for en Forbrugsudvidelse, og det vil blive svært at overbevise Befolkningen om, at det er Hensynet til den fremtidige Levofod og ikke politiske Særinteresser, der staar bag Opfordringen til at spænde Livremmen ind og tænke mere paa Dagen i Morgen end paa det øjeblikkelige Forbrug.

Der har været fremsat Forslag om *Statslaan til gunstige Rentevilkaar* som et Middel til Forøgelse af Opsparingen. Men det er højst tvivlsomt, om saadanne Laan kan medføre en *Nettoforøgelse* af Opsparingen. Hvis Laanene faar Succes, kan det være Udtryk for, at en Opsparing, som finder Sted alligevel, omplaceres fra mindre til mere gunstige Anbringelser, fra Bank- og Sparekassekonti til Statsobligationer. Med Hensyn paa at øge Interessen for Opsparing i den brede Befolkning er der fremsat Forslag om *Præmieobligationslaan* efter svensk Mønster helt ned til Obligationer paa 50 Kr. Stykket. Det er vel ikke udelukket, at en Nettoforøgelse af Opsparingen derved kan finde Sted, men en større eller mindre Del af Papirerne vil sandsynligvis blive købt ved Hjælp af opsparede Midler, der trækkes ud af Pengeinstitutterne. De store og for Genopbygningen udslaggivende Resultater naas næppe ad denne Vej.

Af virkelig afgørende Betydning vil det være, om de Myndigheder og Organisationer, der skal vejlede Publikum paa det økonomiske Omraade, kan enes om Opstilling af et klart og forstaaeligt Genopbygningsprogram, der klarlægger Forbrugsbegrænsningens Nødvendighed for

Befolkningen. Men det maa vist desværre indrømmes, at der er lang Vej til den politiske *Enighed*, som er en Forudsætning for, at en saadan Genopbygnings- og Sparepropaganda kan tilrettelægges og føres igennem med et positivt Resultat¹⁾.

Rationering.

Hvis Befolkningen ikke frivilligt vil nedsætte sit Forbrug, skulde Forbrugsbegrænsningen kunne gennemføres tvangsmæssigt ved *Rationering* og ved Nedsættelse af de gældende Rationer. Denne Udvej følger Regeringen i vidt Omfang, idet den i Medfør af *Balanceplanen* fra Nytaar 1947 i flere Tempi har nedskaaret Forbruget af en lang Række Varer gennem Rationering. De Begrænsninger, som finder Sted, tager Sigte paa dels at beskære Forbruget af *Varer, der egner sig til Eksport*, saasom Smør, Flæsk, Kød, Sukker, Konserver, Personautomobiler, Legetøj og Porcelæn, dels at nedsætte Forbruget af *Importvarer* gennem en Skærpelse af Importreguleringen. Herved søger Regeringen²⁾ at fremskaffe, respektive at frigøre Valuta til Indkøb af de Varer udefra, som skal anvendes i Genopbygningens Tjeneste, Raastoffer, Brændsel og Maskiner. Spørgsmaalet er saa, om denne Fremgangsmaade til Nedbringning af Forbruget har haft Succes.

Der er ikke meget, som tyder paa, at dette er Tilfældet. De stadig tilbagevendende Revisioner af *Balanceplanen* og Indgrebene i Forbruget i skærpene Retning bestyrker den Opfattelse, at der ialtfald ikke er indtruffet en tilstrækkelig Nedgang i det totale Forbrug og dermed en tilfredsstillende Stigning i Opsparingen.

Forklaringen herpaa turde være den, at de direkte Indgreb nok kan formindske Forbruget af de Varer, der omfattes af Rationeringen, men de skaber ikke Sikkerhed for, at den derved frigjorte Indkomst bliver opsparet og saaledes ogsaa unddraget *andet* Forbrug. Hvis Forbruget af Eksport- eller Importvarer nedsættes med eksempelvis 100 Mill. Kr., er det i en Situation, hvor Forbrugstilbøjeligheden er saa stærk, som Tilfældet er for Tiden, sandsynligt, at den *frigjorte* Pengeindkomst paa 100 Mill. Kr. vender sig mod andet Forbrug. Herved opstaar den for Tiden fremherskende Tendens til, at Forbruget drejes bort fra de

¹⁾ Det kan i denne Forbindelse anføres, at en socialdemokratisk Regering maa antages at besidde bedre Muligheder for at faa den brede Befolkning med til en saadan Forbrugsbegrænsning end en Regering dannet af Konservative eller Venstre. En Regering med sidstnævnte S sammensætninger vil af Arbejderbefolkningen blive beskyldt for at drive Klassepolitik.

²⁾ Den socialdemokratiske Regering, der afløste Venstreregeringen i November 1947, er i denne Henseende hidtil traadt i Venstreregeringens Fodspor.

primære Fornødenheder, der er Genstand for Rationering, til sekundære Forbrugsgoder, der ikke er Genstand for Rationering, men som i Reglen er mere arbejdskrævende end de primære Fornødenheder, fordi de i højere Grad bestaar af Tjenesteydelser som Reparationer, Service, Rejser og Forlystelser. Da der er fuld Beskæftigelse, medfører denne Omlægning af Forbruget, at der trækkes Arbejdskraft bort fra Produktionen af de primære Fornødenheder, herunder de Eksportvarer, hvis Produktion gerne skulde forøges som et Led i Genopbygningen. Resultatet bliver altsaa, at mens Befolkningen nok nedsætter Forbruget af de Varer, Rationeringen rammer, kan denne ikke nedsætte det *totale* Forbrug, idet de frigjorte Indkomster ikke opspares, og Genopbygningen derved stadig hæmmes, fordi Produktionen af de sekundære Forbrugsgoder beslaglægger Arbejdskraften.

Denne Udvikling kan naturligvis tænkes imødegaaet ved Udvidelse af Rationeringen, saa den ogsaa kommer til at omfatte det sekundære Forbrug, eventuelt paa den Maade, at Produktionen af de sekundære og tertiære Goder unddrages Raastoffer eller Arbejdskraft eller belægges med Produktionsforbud. Man udvider altsaa *Restriktionssystemet* og griber eventuelt til en Tvangsdirigering af Arbejdskraften, en Udvikling som kan anskues i England for Tiden, og som er kendt fra Diskussionen herhjemme om Industriplanen i Sommeren 1947.

Det er muligt, at denne Vej er fremkommelig, omend den naturligvis vil møde stærk politisk Modstand. Ligesaa sandsynligt er det imidlertid, at den vil føre til formindsket Produktion. Thi hvis alle tænkelige Smutveje for Anvendelsen af Befolkningens ved Rationeringen ledigblevne Pengeindkomster spærres af Restriktioner, staar den Udvej dog tilbage, at Folk køber sig *Fritid* for sine Indkomster. Fastholdes Eksemplet med de 100 Mill. Kr., som Forbruget nedsættes med gennem Rationering, kan den yderste Konsekvens meget vel blive den, at Folk gennem Udeblivelse fra eller daarlig Udnyttelse af Arbejdstiden paa Arbejdspladserne eller gennem nedsat Arbejdsindsats i andres eller i egen Bedrift giver Afkald paa at tjene de 100 Mill. Kr. Men herved formindskes samtidig Produktionen med et tilsvarende Beløb, saaledes at Rationeringen altsaa ikke har bevirket, at der er blevet noget tilovers til Genopbygningen, i Praksis til Forøgelse af Eksporten, henholdsvis Formindskelse af Importen.

Beskatning.

For at skabe Sikkerhed for, at de ved Rationeringen ledigblevne Pengeindkomster ikke gaar til Udvidelse af Forbruget paa andre Om-

raader, maa de paagældende Indkomster beslaglægges ved *Beskatning*¹⁾. De herved indkomne Midler maa da naturligvis ikke gives ud igen af Statskassen og derved skabe nye Pengeindkomster, men de maa anvendes til *Overbalancering* af Statsbudgettet, altsaa til Konsolidering, som man siger paa Rigsdagen. Herved foretager det Offentlige den Opsparing, som Befolkningen ikke paatager sig ad frivillig Vej. Men naar Rationeringen maa suppleres med en skattemæssig Opsugning af Indkomster, skulde det samme Resultat kunne opnaas alene ved Beskatning, altsaa uden Rationering. Spørgsmaalet om en Beskatning som *Supplement* til direkte Indgreb i Forbruget og Spørgsmaalet om Anvendelse af Beskatning som *selvstændigt* Middel til Nedsættelse af Forbruget kan derfor behandles under eet, hvilket sker med de følgende Bemærkninger²⁾.

Det turde ikke behøve nærmere Forklaring, at en Beskatning med det angivne Formaal maa indrettes saaledes, at den virkelig rammer *Forbruget* og ikke udredes af Opsparingen. En Forhøjelse af Formuebeskatningen³⁾ og af Beskatningen af den øverste Del af de store Indkomster har altsaa ikke megen saglig Relevans i denne Forbindelse, bortset fra at en saadan Beskatning naturligvis maa være et nødvendigt *politisk* Supplement til den Forøgelse af Beskatningen paa de smaa og mellemstore Indkomster eller paa det brede Forbrug, som kommer paa Tale. Men skal Forbruget nedsættes mærkbart, og det bliver nødvendigt, hvis Genopbygningen skal afsluttes paa den her skitserede Periode af 5 Aar, maa Beskatningen gaa *dybt* ned i Indkomstklasserne, idet det kun er rundt 10 pCt. af Skatteyderne, der har over 10.000 Kr. i skattepligtig Indkomst. Spørgsmaalet er da kun, om man skal vælge direkte eller indirekte Beskatning.

1) Naar Rationering anvendes hyppigere end Beskatning, beror det paa, at det første kan ske administrativt i Henhold til Bemyndigelsen i Vareforsyningsloven, mens det sidste kræver Rigsdagens Godkendelse i hvert enkelt Tilfælde. Men iøvrigt synes den Regel at være gældende, at Rationering trods sin Upopularitet er politisk lettere gennemførlig end Beskatning, endsige Prisstigning uden kompenserende Indkomstforhøjelser.

2) Der er naturligvis visse Forskelligheder, eksempelvis med Hensyn til Bevarelsen af et formelt frit Forbrugsvalg. Disse Forskelligheder kan imidlertid lades uomtalt i denne Forbindelse.

3) Der er dog maaske noget om den Betragtning, at konfiskatoriske Skatter paa Formuer vil fremme Opsparingen, idet Formueejerne vil bestræbe sig for at retablere deres Formuer efter Beskatningen. Dette gælder ialtfald for de sikkert ikke faa Formueejere, for hvem en Formue af en vis Størrelse er et Maal i sig selv, hvis Opnaaelse vil blive realiseret trods skattemæssige Indgreb.

Direkte eller indirekte Beskatning.

Forbruget kan naturligvis nedsættes baade ved en Skærpelse af Indkomstbeskatningen og ved en Forhøjelse af Forbrugs- og Omsætningsafgifterne. *Nettovirkningen* paa Forbruget vil dog blive stærkt formindsket, hvis Skærpelsen af Beskatningen formindsker Arbejdsmodet og *Foretagsomheden*, idet Produktionen herved formindskes eller stagnerer, og navnlig hvis de forhøjede Skattesatser og Afgifter indkalkuleres i *Pristallet* og dermed fører til Løn- og Indkomstforøgelser, der neutraliserer Beskatningens forbrugsbegrænsende Virkninger. Forskellen mellem de to Beskatningsformer er næppe store i disse Henseender.

Det er tænkeligt, at en Skærpelse af *Indkomstbeskatningen* af de mellemstore og smaa Indkomster vil fremkalde Irritation og føre til en Formindskelse af *Foretagsomheden* hos Lønmodtagere og Erhvervsdrivende. Indkomstbeskatningens Virkninger paa *Foretagsomheden* er til Dato ikke blevet undersøgt til Bunds, og noget saadant er vel ogsaa en Umulighed, hvorfor der ikke kan gives et klart Svar paa Spørgsmaalet. Men Indkomstbeskatningen frembyder i sine psykologiske Virkninger dog formentlig den Forskel fra den indirekte Beskatning, at i førstnævnte Tilfælde skal Skatteyderne aflevere Kontanter til Skattevæsenet uden klart at kunne se, at de faar noget til Gengæld, mens Skatteyderne i sidstnævnte Tilfælde udreder Skatter, samtidig med at de direkte erhverver et haandgribeligt Gode, hvorfor Udredningen af Skatten ikke i dette Tilfælde umiddelbart føles som lige saa stort et Offer, som et tilsvarende Beløb der afleveres direkte ved de offentlige Kasser. Mens man saaledes ikke kan se bort fra den Mulighed, at en Skærpelse af Indkomstbeskatningen vil fremkalde Irritation og eventuelt derved forstærke Indtrykket af, at det ikke kan betale sig at forøge Indkomsten, er det ialtfald en given Sag, at en Skærpelse af Beskatningen af smaa og mellemstore Indkomster vil paavirke det *Husholdningsbudget*, der danner Grundlag for Beregning af *Pristallet*¹⁾. Den heraf følgende Løn- og Indkomststigning, der indtræffer baade hos de Arbejdere og Funktionærer, der har Overenskomster om Lønregulering efter *Pristal*, og hos mange andre Befolkningsgrupper, som i denne Henseende følger Funktionærerne og de organiserede Arbejdere, vil naturligvis hæmme Beskatningens forbrugsbegrænsende Virkninger.

1) Den socialdemokratiske Regerings Forslag i December 1947 om en 10 pCts Forhøjelse af Indkomstbeskatningen standsede ved Indkomstsklasser svarende til Husholdningsbudgettet. Forslaget var iøvrigt et karakteristisk Kompromis mellem Aversionen mod Forbrugsbeskatning og Erkendelsen af Nødvendigheden af en forbrugsbegrænsende Beskatning.

De uheldige Virkninger paa Foretagsomheden er næppe saa store ved en *Skærpelse af den indirekte Beskatning* som ved en Skærpelse af Indkomstbeskatningen. Ialtfald vil Forbrugsbeskatningen være at foretrække ud fra dette Synspunkt, saafremt Skærpelsen gives den Form, at der indføres en generel *Omsætningsafgift* paa hele det sekundære og arbejdskrævende Forbrug, som er blevet saa stærkt forholdsmæssigt udvidet siden Krigens Ophør. Derimod er det sandsynligt, at der indtræder Virkninger i Retning af mindsket Arbejdslyst, saafremt Skærpelsen af Beskatningen koncentrerer om de traditionelle Objekter som Tobak, Øl og Forlystelser, der spiller en stor Rolle i Menigmands Budget, og som sætter Kulør paa hans Tilværelse. En Paavirkning af Pristallet undgaas under ingen Omstændigheder, fordi det ikke vil være muligt at finde Beskatningsobjekter, der paa een Gang er uden Betydning for Husholdningsbudgettet og vil give et stort Provenu. I denne Henseende er Forbrugsbeskatningen vel hverken bedre eller værre end Indkomstbeskatningen.

Beskatningens Nettovirkning.

Konklusionen bliver aabenbart, at en Forbrugsbegrænsning nok opnaas ved Beskatning og samtidig Overbalancering af Statsbudgettet. Nettovirkningen bliver dog formentlig ret beskeden i Forhold til Besværet ved Skatternes Optrækning, navnlig fordi der via Pristallets Stigning vil indtræde en kompenserende Indkomstforhøjelse, og maa- ske ogsaa fordi Foretagsomheden paavirkes i nedadgaaende Retning¹⁾. Erindres maa det dog, at Virkningen paa Pristallet dels ikke behøver at blive fulde 100 pCt., dels at Virkningen paa Lønningerne indtræder med en vis Forsinkelse og heller ikke med fulde 100 pCt.

Ogsaa her gælder det, at Beskatningens Virkninger vil afhænge af den *Stemning*, der kan skabes om Genopbygningsprogrammet. Det gælder ialtfald Virkningerne paa Foretagsomheden. Kan der paa een Gang skabes en Stemning, som forebygger Nedgang i Foretagsomheden, og som kan faa Befolkningen til at erklære sig villig til at betragte Skatte- og Afgiftsforhøjelserne som et *Genopbygningsoffer*, hvis Virkninger af den Grund skal holdes udenfor Pristallet, opnaas naturligvis det største Resultat. Den politiske Forudsætning for Skabelsen af en saa gunstig *Atmosfære* om Sagen maa da nødvendigvis være, at ogsaa Formuerne

¹⁾ Problemet er blevet formuleret saaledes, at der paa een Gang skal indtræde en Formindskelse af Forbruget og en Øgning af Foretagsomhed og Arbejdslyst. Naar Kendskabet til Skatternes Indflydelse i sidstnævnte Henseender er minimalt, og der yderligere stilles den Betingelse, at Skatteforhøjelserne ikke maa influere paa Pristallet, er Opgaven noget nær uløselig i Praxis.

og de store Indkomster deltager i Ofret. Publikum maa have Indtrykket af, at alle er med, og at de stærkeste Skuldre bærer de tungeste Byrder.

I denne Forbindelse er det værd at understrege, at det for Genopbygningsprogrammets Gennemførelse er uden Betydning, om Opsparingen foretages af det Offentlige eller af private Borgere, og om den Opsparing, som foregaar, overflyttes til Statskassen, naar blot Staten skaber et tilsvarende Overskud paa sit Budget. Det afgørende er, at der bliver frigjort Arbejdskraft fra Produktionen af Forbrugsgoder, saa at *Investeringen* kan udvides i Overensstemmelse med Genopbygningsprogrammet.

Prisstigning.

Det forekommer unægtelig noget bagvendt, at Forbrugsbegrænsningen søges gennemført ved de ovenfor refererede direkte Indgreb. Først rationerer man, fordi man ikke vil ophæve de Tilskud, der bevirker, at Forbruget bliver for stort, og dernæst beskatter man, fordi Publikum ikke frivilligt vil opspare de Indkomster, der frigøres i Kraft af Tilskud og Rationering. Det skulde synes at være mere ligetil, om *Priserne* fik Lov til at stige til det Niveau, der er nødvendigt til Dækning af Produktionsomkostningerne ved Produktionens Fortsættelse og Udvidelse, saa meget mere som Publikum herved fritages for en Række besværlige og irriterende *Restriktioner*. En saadan Prisstigning vilde bevirke, at Befolkningen under Bevarelsen af sin Ret til frit *Forbrugs- og Beskæftigelsesvalg* vilde økonomisere bedre med Landets Ressourcer af Arbejdskraft, end det er Tilfældet for Tiden.

Hvis denne Fremgangsmaade kunde benyttes, vilde Genopbygningen kunne gennemføres efter følgende Plan. *Tilskuddene* til *Priserne* paa de primære Forbrugsgoder ophæves, saa Befolkningen kommer til at betale disse Goder med Priser, der dækker Produktionsomkostningerne, men samtidig bevares de Skatter og Afgiftsforhøjelser, som i sin Tid indførtes for at finansiere Tilskuddene. Befolkningen vil da økonomisere bedre baade med de paagældende primære Fornødenheder og med de sekundære Forbrugsgoder, hvorved Arbejdskraft frigøres til Øgning af Eksporten og Investeringen, samtidig med at Staten faar et Overskud paa sit Budget, som er tilvejebragt ved Formindskelse af Statens Udgifter, hvilket i Henseende til Virkningerne paa Foretagsomheden formentlig er en mere neutral Fremgangsmaade end Indførelse af nye Skatter og Afgifter. Endvidere afvikles Priskontrollen, om ikke fuldstændigt, saa dog i en saadan Udstrækning, at man ophæver *Maksimalpriserne* paa en Række Forbrugsvarer. Virkningen heraf vil ogsaa blive en Forbrugsbegrænsning og en Drejning af Efterspørgslen, saa den

kommer til at fordele sig mere normalt mellem primære og sekundære Fornødenheder, hvorved Arbejdskraft frigøres til Investering, saa meget mere som Indkomstfordelingen gøres mere ulige til Fordel for de store Indkomster med stor Opsparingstilbøjelighed og stor Opsparingsprocent. I Takt med denne Udvikling vil iøvrigt en lang Række *Restriktioner* kunne ophæves, hvilket ialtfald vil have den Betydning for Genopbygningsprogrammets Gennemførelse, at en Del Irritationsmomenter bringes ud af Verden, og Arbejdskraft kan frigøres saavel hos Stat og Kommuner som fra Administrationen i Erhvervslivet og i Husholdningerne. Skemaet lyder saaledes meget besnærende, og det vilde, hvis man kunde se bort fra politiske Komplikationer, vel ogsaa være mere *rationelt* end Systemet med direkte Indgreb i Forbrug og Produktion.

Af nærliggende politiske Grunde kan et saadant Program ikke føres ud i Praksis, og de samme politiske Aarsager vil iøvrigt bevirke, at Programmet, hvis det virkelig blev forsøgt, alligevel ikke vilde gavne Genopbygningen. For det første kan Prisstigningen ikke holdes udenfor *Pristallet*, og Indkomsterne vil da blive forhøjet nogenlunde i Takt med Prisstigningen, hvorved Forbruget bliver uforandret, og der ikke frigøres Arbejdskraft til Genopbygningen. Indkomstfordelingens *Tendens* til større Skævhed vil fremkalde Misfornøjelse i den brede Befolkning med den Konsekvens, at *Uro* opstaar paa Arbejdsmarkedet, hvorved Produktionen atter formindskes, og det Overskud af Produktion, der skulde blive til Genopbygningen, forsvinder med Nedgangen i Produktionen. Forsøges *Pristalsreguleringen* sat ud af Kraft, bliver *Uroen* og *Utilfredsheden* i Anledning af Prisstigningen og Skævheden i Indkomstfordelingen endnu større med det sandsynlige Resultat, at Produktionen falder ligesaa meget som Forbruget, og der slet ikke bliver noget tilovers til en Udvidelse af Investeringen.

Kombination af Prisstigning og Beskatning¹⁾

Der foreligger imidlertid den Mulighed, at den skildrede *Opretning af Prissystemet* alligevel kan gøres politisk gennemførlig og dermed blive Vejen til Genopbygning. Denne Mulighed vil nemlig kunne tænkes, dersom Prisstigningen kombineres med *Inddragning i Statskassen* af de herved opstaaede Indkomst- og Formuestigninger hos de selvstændige Erhvervsdrivende.

¹⁾ Professor *Jørgen Pedersen* peger i en Artikel i det svenske »*Økonomisk Tidsskrift*« Nr. 1, 1947 paa, at Opretning af Prissystemet i Forbindelse med en Beskatning af de herved skabte Indkomst- og Formuestigninger er et egnet Middel til Ophævelse af Restriktionerne. Artiklen hedder »Nogle Betingelser for en friere Økonomi i Danmark«.

Hvis Maksimalpriserne og Prisreguleringen i det hele taget helt eller delvis ophæves, vil der opstaa betydelige Indkomst- og Formueforøgelser hos de Erhvervsdrivende og Ejerne af de materielle Produktionsmidler. Det er ikke sandsynligt, at nogen stor Andel heraf vil blive anvendt til Forbrug, men givet er det ialtfald, at denne Udvikling vil fremkalde Uro i Befolkningen, og der kan vel heller ikke opbygges nogen Argumentation for, at det vilde være retfærdigt, om denne Indkomst- og Formuestigning kom vedkommende Erhvervsdrivende og Ejere til Gode, da den ikke skyldes nogen Indsats fra deres Side. Af disse Grunde, nemlig *Forebyggelse af en selv beskedet Forbrugsudvidelse hos de velstillede og af social Uro*, vil det være formaalstjenligt at inddrage disse *Indkomst- og Formueforøgelser i Statskassen*, som dernæst undlader at give Provenuet ud ved eventuelt at benytte det til Afskrivning paa Gælden til Nationalbanken eller paa anden Maade.

Prisstignings- og Beskatningsprogrammet i Praksis.

I Praksis kan Beskatningen indrettes paa den Maade, at de Erhvervsdrivende og Ejerne af Produktionsmidlerne kommer til at aflevere et aarligt Beløb, der svarer til Forøgelsen af deres løbende Indkomst, henholdsvis Renten af den Værdistigning, der indtræder paa deres Formuegoder, altsaa Jord, Bygninger, Maskiner, Transportmidler og Varebeholdninger. Noget plausibelt Argument vil ikke kunne rejses mod et saadant Forslag. Thi hvis det gennemføres, faar vedkommende Erhvervsdrivende og Formuebesiddere en uden deres egen Medvirkning fremkaldt Indkomst- og Formuestigning, og hvis Forslaget ikke gennemføres, faar de naturligvis ikke større Indkomster og Formuer, end de har i Øjeblikket. Forslaget fremsættes ikke for at gavne deres Særinteresser, men for at fremme Genopbygningen. Og den herfor nødvendige Forbrugsnedskæring bæres fremdeles hovedsagelig af den brede Befolkning¹⁾.

Dersom de *Tilskud*, der for Tiden gives til Forbruget af forskellige elementære Fornødenheder, bliver ophævet uden en modsvarende Ophævelse af de gældende Dækningslove, og dersom *Huslejen* overalt rettes op til det Niveau for Byggeomkostningerne, som bliver fremherskende paa længere Sigt, lad os sige 75 pCt. over Førkrigniveauet, idet den herved indtrufne Indkomstforøgelse for Husejerne inddrages i

¹⁾ Der er i Virkeligheden Tale om at flytte Indkomster over paa de Indkomstklasser, der har en stor Opsparingskvote, og hvis Beskatning ikke møder saa stor politisk Modstand som en Beskatning af de lave Indkomstklasser. I en vis Forstand skal der altsaa gøres Brud paa den traditionelle Indkomstudjævnings-Politik.

Statskassen, vil der kunne tilvejebringes en aarlig Overbalancering af Statsregnskabet med skønmæssigt 600 Mill. Kr. eller rundt Halvdelen af det aarlige Genopbygningsprogram. Hvis en beskedent Del af dette Beløb anvendes til Billiggørelse af Forbruget for de virkelig ubemidlede og ikke for alle uanset Indkomst, som det faktisk sker for Tiden, vil Befolkningens Tilslutning til et Program som det her anførte, der naturligvis forudsætter, at Prisstrukturens Oprettning holdes udenfor Pristalsreguleringen af Lønningerne, lettere kunne opnaas, og der bliver endda en god Portion tilovers til Genopbygningen.

Genopbygning contra Prisstabilisering.

Det er beregnet, at *Aflønningsniveauet*¹⁾ her i Landet særlig som Følge af den kraftige Løn- og Indkomststigning for Landarbejderne og andre uorganiserede samt Detailhandlerne gennemsnitlig er steget 90 pCt. siden 1939. Da Prisen paa Menigmands Husholdningsbudget, der kommer til Udtryk i Pristallet, samtidig kun er steget godt 60 pCt., betyder det, at Befolkningen, naar den har købt Normalbudgettet, har 20 pCt. af Indkomsten tilovers til Køb af andre Goder, hvilket vil sige, at Befolkningen har faaet *Anvisning paa at købe 20 pCt. mere end før Krigen*²⁾. Denne Udvikling kan naturligvis hilses med Tilfredshed ud fra forskellige Synspunkter, og den er kun muliggjort ved den skildrede Prispolitik med Tilskud og Maksimalpriser. Men Udviklingen lader sig ikke forene med Kravene om Genopbygning. Den vil, hvis den fortsættes, være ensbetydende med, dels at *Restriktionerne* maa opretholdes, dels at *Levestandarden* ikke kan forøges paa længere Sigt gennem en *Udbygning af Produktionsapparatet*, fordi Forbrugets Udvidelse beslaglægger den Arbejdskraft, der skulde anvendes til dette Formaal.

Fortsættes Udviklingen efter de hidtidige Retningslinier, er det endog sandsynligt, at *Levefoden* gradvis vil blive formindsket i Sammenligning med Stillingen i Dag. Naar Forbruget beslaglægger mere og mere Arbejdskraft, kan en skønne Dag heller ikke normal Reinvestering finde Sted, og dermed formindskes Produktionsapparatets Ydeevne, idet der sker et *Formueforbrug*. Hidtil har Forbrugsudvidelsen næppe medført en *Foringelse af Produktionsapparatet*³⁾, fordi Udlandet har ydet Kre-

1) Hermed menes Niveauet for Lønsatserne pr. Time eller Akkordsatserne. Derimod ikke Indkomstniveauet, der ogsaa er afhængigt af Beskæftigelsesgraden.

2) Der henvises til den foran citerede Artikel af Professor *Jørgen Pedersen*.

3) Men vel af Nationalformuen, hvori indgaar Kapitalbalancen overfor Udlandet, nemlig saafremt udenlandske Kreditter helt eller delvis gaar til Forøgelse af Forbruget her i Landet.

ditter til Danmark. Forbrugsudvidelsen er altsaa sket helt eller delvis ved *Gældsstiftelse i Udlandet*, men naar denne Udvej ikke mere staaar aaben, er det ikke usandsynligt, at Produktionsapparatet gradvis vil undergaa en Forringelse.

Konklusionen af Udredningen i de foregaaende Afsnit bliver derfor, at Pristalsreguleringen af Indkomsterne er en væsentlig Hindring for Genopbygningsprogrammets Virkeliggørelse. Det er *Pristallets Stabilitet*, som er den faktiske Ledetraad for Landets økonomiske Politik, og ikke Genopbygningen. Skal denne i Gang, og kan Laan hertil ikke opnaas i Udlandet, eller kan en Produktionsudvidelse ikke finde Sted, maa Pristalsreguleringen af Befolkningens Indkomster eller ialfald Skatternes Indregning i det for Lønreguleringerne gældende Pristal ofres paa Genopbygningens Alter. Der er ikke megen Mening i at blive ved med at tale om Genopbygning, hvis man ikke tør tage *Konsekvensen* med Hensyn til de Midler, der skal sikre dens Virkeliggørelse.

Genopbygningens Ønskelighed.

Foranstaaende Udredning af Midlerne til Sikring af Genopbygningen her i Landet turde vise, at en Genopbygning, der skal tage Sigte paa at retablere Førkrigstidens Lævedod indenfor et kortere Aaremaal, vil kollidere med mange tilvante Forestillinger om Formaal og Midler for Statens økonomiske Politik og vil være forbundet med ikke ubetydelige økonomiske Ofre for Befolkningen. Kravene om *Resignation* overfor andre økonomisk-politiske Ønskemaal, som Flertallet umiddelbart anser for ligesaa vigtige som Genopbygningen, men som ikke kan realiseres sideløbende med denne, bliver saa omfattende, at de meget vel kan rejse det Spørgsmaal, om Genopbygning i Løbet af et kortere Aaremaal i det hele taget vil blive betragtet som ønskelig, naar Befolkningen faar Lejlighed til at tage Muligheder og Konsekvenser i nøjere Øjesyn.

Afgørelsen af dette Spørgsmaal er naturligvis et *politisk* Anliggende. Her skal kun fremhæves de overvejende økonomisk prægede Konsekvenser af et strikte gennemført Genopbygningsprogram, som enten kan tænkes at neutralisere en saadan Politik i større eller mindre Udstrækning, eller som vil kollidere med indgroede Forestillinger om Maalene for Statens økonomiske Politik. Der er altsaa kun Tale om de overvejende økonomisk prægede Momenter, som maa indgaa i *Afvejningen*¹⁾ af Maalene for den økonomiske Politik, og som kan bevirke,

¹⁾ I *Finanstidende*, Nr. 15, 16 og 17, 1948, føres en Diskussion mellem Lektor *Jørgen Gelling*, Professor *Jørgen Pedersen* og Tidsskriftets Redaktion om Genopbygningens Ønskelighed og Gennemførlighed.

at Valget falder ud til Ugunst for Genopbygningen eller ialtfald for en Genopbygning over et kortere Aaremaal. De rent politiske Momenter i Spørgsmaalet om Ønskeligheden af Genopbygningen udelades i denne Sammenhæng.

Sidevirkninger paa Produktionen.

En økonomisk Politik, der tager Sigte paa en hurtig Genopbygning, kan under visse Forudsætninger tænkes at medføre, at *Pristalsreguleringen* af Lønninger og andre Indkomster maa opgives, hvilket imidlertid ogsaa kan modvirke selve Genopbygningen. Den gældende Pristalsregulering har den utvivlsomme Fordel, at den sikrer *Ro paa Arbejdsmarkedet*. Overenskomstfornyelserne glider lettere uden Arbejdskampe, end hvis der ikke var nogen Pristalsregulering, og Pristalsreguleringen forhindrer desuden, at der rejses Lønkrav og dermed aabnes Mulighed for Arbejdskonflikter indenfor Overenskomstperioderne. Pristalsreguleringens Ophævelse vil ikke gavne Genopbygningen, hvis Konsekvensen bliver Uro paa Arbejdsmarkedet med deraf følgende Nedgang i Produktionen. Der skal ialtfald en meget stærk politisk Samling til om Genopbygningen, hvis Arbejdere og Funktionærer skal give Afkald paa Pristalsreguleringen uden Sværds slag.

Omtrent tilsvarende Virkninger kan tænkes at opstaa som Følge af den Tendens mod større *Skævhed i Indkomstfordelingen*, som under de samme Forudsætninger kan blive nødvendig som Led i Genopbygningsprogrammets Virkeliggørelse. Uro og Utilfredshed kan opstaa med deraf følgende Formindskelse af Produktionen. Dette gælder saa meget mere, som en øget Ulighed i Indkomstfordelingen vil stride imod et gennem Generationer anerkendt Formaal for Finans- og Socialpolitikken i vort Samfund.

Paa lignende Maade kan der spørges, om ikke den Nedsættelse af det hidtidige eller af det mulige Forbrug, som Genopbygningsprogrammet vil medføre, hvis det ikke kan finansieres ved Laan udefra, vil svække Arbejdskraftens personlige Effektivitet ad fysisk eller psykologisk Vej, altsaa ved Nedsættelse af *Arbejdsevne* eller *Arbejdslyst* eller begge Dele. Opretholdes Forbruget, er der maaske en Mulighed for, at Genopbygningen kan listes ind paa et senere Tidspunkt og mere gradvis gennem en forudgaaende Effektivitetsforøgelse, der bevirker, at Opsparing og Investering kan udvides, uden at det medfører mærkbare Afsavn for Befolkningen.

Genopbygningen og Konjunkturerne.

Mens forannævnte for Genopbygningen ugunstige Sidevirkninger er forbundet med en Genopbygningspolitik, der betjener sig af en For-

mindskelse af det aktuelle Forbrug eller af Opsparing af den ved en Produktionsudvidelse muliggjorte Indkomstforøgelse, er det under Omtalen af *Laanevejen* anført, at denne kan medføre en ogsaa for Genopbygningen uheldig Binding af Landets handels- og valutapolitiske Bevægelsesfrihed, og at Laantagning heller ikke er ubetinget tilraadelig, naar det høje Prisniveau og Chancen for senere Prisfald tages i Betragtning. Disse Betæneligheder fører over i det mere almindelige og særdeles vigtige Spørgsmaal om et Genopbygningsprograms rent *konjunkturpolitiske* Placering.

Det er nemlig nærliggende at rejse Spørgsmaalet, om Iværksættelsen af et omfattende Investeringsprogram overhovedet er konjunkturpolitisk hensigtsmæssig i en Periode, hvor der hersker Knaphed paa Arbejdskraft og andre Produktionsressourcer, og hvor Lønninger og Priser er inde i en opadgaaende Bevægelse. En ved Hjælp af den økonomiske Politik forceret Investeringsaktivitet synes daarligt motiveret i en saadan Situation. Et *Konjunkturudjævnings-Synspunkt* taler tværtimod for en Udskydelse af Genopbygningsprogrammet til Perioder med Tendenser til Indskrumpling i Produktion, Beskæftigelse og Indkomster. Herimod kan ganske vist indvendes, at de Erhvervsdrivende ikke ønsker at udvide Investeringen i Nedgangsperioder. Men det maa netop under de givne Forudsætninger, hvorefter Staten generelt afgør, om der skal være Genopbygning eller ej, være dennes Opgave at placere Genopbygningsprogrammet i den mest egnede Konjunkturfase, altsaa at tilskynde de Erhvervsdrivende til Investering i Nedgangsperioden.

I Forbindelse med Omtalen af Genopbygningens konjunkturmæssige Placering og Virkning melder sig ogsaa Spørgsmaalet, om Overgangen til mindre Forbrug, hvis den sker pludseligt, kan fremkalde uønskede *Forstyrrelser i Konjunkturforløbet*. Naar der er fuld Beskæftigelse, maa Forbrugsnedsættelsen saa at sige komme først, for at der kan gøres Plads for Investeringsudvidelsen. Men Udviklingen i Forbruget er bestemmende for de Erhvervsdrivendes Beslutninger med Hensyn til Investeringens Omfang. Den Mulighed vil da foreligge, at Nedgangen i Forbruget hos de Erhvervsdrivende fremkalder den Opfattelse, at et Konjunkturtilbageslag er paa Vej, hvorfor de vil undlade at virkeliggøre deres Investeringsplaner og altsaa undlade at beskæftige den ledigblevne Arbejdskraft. Hermed lægges Kimen til en selvforstærkende Konjunkturedgang med skiftevis Nedgang i Forbrug og Beskæftigelse, saa at Genopbygningen slet ikke kommer i Gang. Tilpasningsvanskeligheder af denne Art maa der naturligvis tages Hensyn til ved Investeringsprogrammets Start, og at saadanne Vanskeligheder kan forventes at opstaa, strider ikke mod den førnævnte Antagelse, at et Genopbyg-

ningsprogram, naar det først er i Gang, kan forstærke en Højkonjunktur, som i Forvejen er fremkaldt af andre Aarsager.

Begrundelsen for Genopbygningsprogrammet.

Af mere politisk Natur er det Argument mod en hurtig Genopbygning, som siger, at der ikke er megen Rimelighed i at forlange, at den samme Generation, som har baaret Krigens og Besættelsestidens tvangsmæssige Levofodsnedsettelse, skal paatage sig et saadant Offer en Gang til af Hensyn til fremtidige Generationer. Det vilde være at forlange for megen *Askese af samme Generation*. Ganske vist kan det gøres gældende, at Tvangsopsparingen under Besættelsen blev investeret i et uerholdeligt Tilgodehavende paa Tyskland, hvorfor Opsparingen nu maa gøres om igen, men meget kan ogsaa tale for, at Generationen fra Krigsaarene maa have Adgang til straks efter Krigens at holde et efter Omstændighederne saa stort Forbrug som muligt til delvis Dækning af de akkumulerede Behov fra Krigstiden. Af den Omstændighed, at Kravet om Genopbygning møder en almindelig og hjertevarm Tilslutning hos Befolkningen, kan der næppe fra Regeringens eller Rigsdagens Side udledes nogen Bemyndigelse til at føre et omfattende Genopbygningsprogram ud i Livet. En saadan *Bemyndigelse* foreligger først, naar Befolkningen fuldtud har faaet klarlagt og har forstaaet, hvad et saadant Program kommer til at koste, mens det føres ud i Livet, og Tilslutningen alligevel holder sig hos det alt overvejende Flertal. Om Enigheden vil bestaa efter en saadan Klarlægning, maa paa Forhaand være underkastet betydelig Tvivl. Ialtfald er Efterkrigstidens formindskede Opsparingstilbøjelighed et Vidnesbyrd om, at Befolkningen i Virkeligheden ønsker det modsatte af, hvad den giver Udtryk for, naar den slutter sig saa varmt til Slagordet om Genopbygning.

I denne Forbindelse melder sig ogsaa Spørgsmaalet om, *hvor meget* og *hvad* der egentlig skal genopbygges her i Landet. Forfatteren til nærværende Artikel har ikke haft Lejlighed til at stifte nærmere Bekendtskab med Sammensætningen af det indledningsvis refererede Beløb paa ca. 6 Milliarder Kr. i Tab og Forsømmelser, som forudsættes at skulle indgaa i Genopbygningsprogrammet. Beløbet forekommer imidlertid at være højt ansat, og for Genopbygningens egen Skyld vilde det være paa sin Plads, om Beløbets Sammensætning paa de forskellige Delposter blev offentliggjort, hvilket ikke udelukker, at det indenfor vide Rammer maa være overladt de private Driftsherrer at træffe Bestemmelse om Investeringernes Omfang og Art. Man spørger saaledes, om det i Fremtiden er en nødvendig Forudsætning for Produktionens gnidningsfrie Gennemførelse, at vi her i Landet ligger med for-

holdsmæssigt ligesaa store *Varelagre* som før Krigen. Hvorvidt desuden en Retablering af Landbrugets *Svine- og Høsebestand* er tilraadelig, kan næppe heller afgøres paa nærværende Tidspunkt, hvor Afsætningsmulighederne paa længere Sigt for animalske Landbrugsprodukter tegner sig i højst uklare og usikre Perspektiver. Faren for *Fejlinvesteringer* er iøvrigt særlig stor i en Højkonjunktur, hvadenten det er de private Erhvervsdrivende eller det Offentlige, der træffer Afgørelserne.

Mange vil maaske være tilbøjelige til at tage den herskende Utilfredshed med Knapheden paa Forbrugsvarer til Indtægt for den Opfattelse, at Befolkningen er villig til at gaa ind for Genopbygning med deraf følgende Forøgelse af Konsumgodeproduktionen i Fremtiden. Hertil er imidlertid at bemærke, at *Forsyningsituationen* ikke er saa daarlig for Tiden, som den ofte fremstilles i Pressen og den offentlige Debat. En Gennemgang af Import-, Produktions- og Forbrugsstatistikken vil afsløre, at Tallene i ikke saa faa Tilfælde overskrider Førkrigstallene. Naar der alligevel ankes over Knaphed, og mange er utilfredse, beror det paa, at der nu er flere til at dele Kagen, fordi de, der før var arbejdsløse, tjener fuld Dagløn og derfor konkurrerer om Forbrugsvarerne med dem, der havde Beskæftigelse før Krigen. Den kraftigere Stigning i Aflønningen end i Leveomkostningerne, der er skildret foran, er ogsaa af stor Betydning i denne Forbindelse. Det er ikke alene *Varestrømmen*, der er blevet saa meget mindre, men det er ogsaa *Pengeindkomsterne*, der er blevet større i Kraft af udvidet Beskæftigelse og forhøjede Aflønningssatser. Det viser, at Knaphed er et relativt Begreb. Overvindelsen af denne Del af Knapheden er ikke et Spørgsmaal om Genopbygning, men om en gennem Tilintetgørelse af ledig Pengeindkomst gennemført *Pengesanering*. Først naar en saadan Sanering har fundet Sted, vil Behovet for Genopbygning fremtræde i de rigtige Dimensioner. Af den Grund kan det være hensigtsmæssigt ialtfald at udskyde Genopbygningsprogrammet, til Saneringen af Pengevæsenet er gennemført, saa at Tingene tages i en vis Rækkefølge. En saadan Pengesanering maa desuden antages at føre til en for en senere Genopbygning gunstig Forøgelse af Foretagsomheden, idet Folk efter Saneringens Gennemførelse ikke mere vil have Raad til at undlade at søge deres Indkomst forøget ved større Arbejdsindsats og Initiativ.

Konklusion.

I denne Redegørelse er søgt givet en Oversigt over de forskellige Midler til Sikring af Genopbygningen og de Ofre, som disse Midlers Anvendelse vil koste Befolkningen. Disse Ofre *kan* under visse Forudsætninger tænkes at blive saa store, at Genopbygningen foreløbig maa

opgives, eller at den ialtfald udskydes over en betydelig længere Aarrække, end man almindeligvis forestiller sig, naar Genopbygningen er under Debat. Om Genopbygningen skal sættes i Gang, og hvor lang Tid den skal tage, er i sidste Instans et *politisk* Spørgsmaal. Men nærværende Redegørelse, der ret skarpt sondrer mellem de foreliggende Midler til Genopbygningens Gennemførelse, maa naturligvis ikke forstaas paa den Maade, at Midlerne ikke kan *kombineres* i Praxis. Hvis Genopbygningen finansieres dels ved Laan i Udlandet¹⁾, dels ved Forøgelse af Produktionen pr. Arbejdstime og dels ved Nedsættelse af Forbruget, vil Byrderne blive fordelt mellem Nutid og Fremtid og mellem aktuelt Forbrug og muligt Forbrug paa en saadan Maade, at det skulde synes muligt at sikre Lævedødens Genrejsning indenfor et kortere Aaremaal. Skal den økonomiske Politik indrettes paa Genopbygning, er det altsaa afgørende for denne Politik Succes og Tilslutningen i Befolkningen, at der *balanceres* behændigt mellem de foreliggende Muligheder.

¹⁾ Artiklen er skrevet paa et Tidspunkt, hvor Marshall-Planens Skæbne endnu var uafgjort.